

Balázs Sándor

KÖZNAPI FILOZÓFIA

Gondolatok — példázatokkal

II.

VÁLTOZATOK EGY-EGY TÉMÁRA

ÉLET ÉS HALÁL

- 1. Az élethez hozzátartozik a halál; van, amikor a halál tesz hőssé valakit, de van, amikor a hős nem hősként hal meg.**

Első fejezet

Az előadó a halál örökzöld filozófiai témáját taglalta. Előadását így fejezte be:
— Az elmondottakból kiderül, hogy a halál fogalma kettős tartalommal bír. Meditálhatunk róla úgy is, mint az élet utáni stádium — ez nem elsődlegesen a filozófusok foglalatossága, a hit, a vallás témaköre, mindenki maga dönti el, hite szerint, elfogadja-e vagy sem a halál utáni különleges létezés gondolatát —, s ott van a halál igencsak húsba vágó, mondhatjuk köznapi, vagy akár orvosi értelmezése. Az a pont, amikor megszűnik az életünk. Az első esetben, amikor ez életünk megszűnése utáni állapotra gondolunk, akkor az élet és a halál mint állapot kizárja egymást: aki él, mondja a szomszédom a negyedik emeletről, az nem halt meg. És fordítva: aki meghalt, az nem él. De amikor a halált úgy tekintjük, mint életünk hátrának a szélét — tehát nem a testi egzisztenciánk utáni, végtelenbe vesző létezési vagy nemlétezési módot, hanem mint pillanatot —, akkor az elmúlást már nem fordíthatjuk szembe az étellel. Persze az orvosok előtt ott a nagy dilemma: el kell dönteniük, mikor is áll be az exitus, az életnek a lezáródása. A filozófus számára viszont az okoz bizonytalanságot, vajon ez a végállapot mint földi nem-állapot

---

---

szembeállítható-e az étellel? Vajon nem az élethez tartozó végső mozzanat-e? Szerintem igen! Így kimondom a sokak számára meghökkentő következtetést: a halál ebben az értelemben az élet része, annak végpontja. Hogy ez után mi következik, azon elmélkedjenek a teológusok. Most pedig kérem a kérdéseket.

Egy matematikus, pontosabban a geometria szaktanára tette fel az első kérdést.

— Ön azt állítja, hogy a halál végül is hozzátartozik az élethez. A biológiai létezésünknek, hogy úgy mondjam, a széle. Amikor én a háromszög területének kiszámítására oktatom a nebulókat, nem vehetem figyelembe a lerajzolt háromszöget körbezáró vonalakat. Ugyanis ezeknek is van, legyen bár elenyészően kicsi, de mégis csak van kiterjedésük. Az én esetemben tehát ettől a lezáró vonaltól el kell tekinteni. Marad a puszta, a széleket nem megjelenítő síkidom, amelynek területe érdekel. Az ezt körbefogó, de csak az ábrázolásban megjelenő vonalak kiterjedése nem kerülhet bele a területszámításba. Vajon nem ugyanez érvényes a halálra is? A Nagy Kaszástól megrajzolt ábra nem olyan-e, mint az én krétanyomom a táblán, amelytől el kell vonatkoztatnunk akkor, amikor az életet — legyen szakbarbár: annak területét — akarjuk felmérni? S ha így van, akkor nem az élet maga, s nem pedig az azt körülzáró határjelzés dönti el, vajon végül is ki miként, mennyit élt ezen a Terrának nevezett bolygón?

Az előadó nem azonosult a kérdéstől sugalmazott ilyen véleménnyel.

— Ön nem tisztázta magában, mi kezdődik a körülhatároltság után, s mi az, ami belül van a falitábla rajzon. Létezzék ám ennek a minőségváltó — hiszen ez a háromszög területének kiszámításakor félreállítható — jelzés-sávnak a kiterjedése a megrajzolt háromszög területén kívül. Az én bemutatásomban azonban az elhalálozás mégis csak e területnek a része, ezen belül van. Az ön, krétával a táblára megjelenített ábrájának bajkeverő csíkja, az én láttatásomban, csak a halál másik értelmezésébe fér bele: miszerint ez már a meghalás utáni állapot. A kezdete annak, amit a földi nemlétnek nevezünk.

Látszott, hogy a matematikatanárt ez az érvelés nem győzte meg.

Ezután a következő kérdező szólalt meg:

— Az ön értelmezése szerint a halál szerves része az életnek. Ez azt jelenti, hogy mindenki úgy hal meg, ahogyan élt?

— Igen — jött a válasz.

Második fejezet

Hetedhét országban híres-nevezetes hajóskapitány volt. Hosszú életében megküzdött viharral és ellenséges cirkálókkal. A féktelenül kavargó tengereken érezte igazán önmagának magát. Szerette a szójátékokat, gyakran hajtogatta: „mondják rólam, akkor volt elemében, amikor legyőzhette az elemeket.” Elterjedt róla, hogy puskagolyó és tornádó nem fog rajta. Tiszti zubbonyán már nem volt hely az újabb kitüntetésekhez. Amikor megérkezett dicsőbbnél dicsőbb vi-

---

---

lágjárásaiból, a kikötőben összegyűlt sokaság mindig virágözönnel — meg egy kancsó rummal — fogadta.

Most éppen temetésről jött haza. Töprengett az élet furcsaságain. Lám csak, itt van ez a beszari matróz. Mindenki csúfolta. „Ha elsütnek egy fegyvert, ennek a genyó alaknak sürgősen mosónőre van szüksége” — mondogatták. Egész életében egyetlen vakmerő tette nem volt. S most mégis hősként temették el. Még díszlövéseket is leadtak. Sokan elképzelték: ez az ijedős, paroli nélküli nyimnyám most, a fegyverropogásra, igencsak becsinált odaát a fellegek feletti világtengeren. A tábori lelkész a búcsúbeszédében halálmegvetőnek nevezte ezt a fedélzetmosót. Őt, aki annyira megvetette a halált, hogy mindig utálattal messze elkerülte. Ez történt akkor is, amikor lövöldözés tört ki a hajón. Az orvlövészek engem akartak leteríteni — folytatta lamentálását az óceáni csaták mindig-győztese.

— Tengeri nyulunk — hiszen tengeri medvének nem nevezhetem őt, a megdicsőültet, ennyi állattani ismeretem mégis csak van —, nos ez az állatfaj erre-arra szaladgált. Még az egérlyukba is belebújt volna. Ha egy nyúl befér oda. Hogy, hogy nem, éppen előttem idéetlenkedett, amikor az egyik golyó eltalálta. Az, amelyiket nekem szánták. Ebből kerekítették ki a hőstörténetet. Íme, zengték: egy rettenthetetlen hajóslegény, aki — még volt ideje — kigombolta a matrózbúzáját, széttárta a karját s a mellére mutatott: „Ide lőjete!” Csak hogy a hősök hőse, a legendás vezérhajó-parancsnok — mármint én — életben maradjon. Micsoda marhaság. Hiszen még gomb sem volt a blúzán — folytatta töprengését.

Amikor mindezt átgondolta, a tengerek heroikus vándora érzékenyült. Végül is — tűnődött — milyen szép lett volna, ha nem így történik. Ha az a mafla véletlenül nem állja útját annak az ólomnak. A gyászoló sokaság most nem erről a szerencsétlenről költene fals vitézi dalokat. A kórus rólam zengedezne igaz hősi énekeket. Hogy azt mondja: daliás termete halálmegvető szoborként magasodott a kormánykerék mellett, most, halála után éljenzt bajnokként evez át Neptun isten felségvizeire.

Elhessegette magától ezeket a lidérces képzeteket. Minek a végpusztulást emlegetni. Mégis csak jobb elismeréstől övezve egzisztálni, mint vitézként meghalni. Milyen jó élni — mintha ezt súgta volna a fülébe életösztone. S képzeletében megjelent a szokásos rumos kancsó, alig várta, hogy megfossa tartalmától.

Másnap megtudta a kikötő, hogy a tájfunokra, orkánokra fittyet hányó, a zászlóshajóját az emelet nagyságú hullámok között is mindig biztos kézzel irányító példakép-tengerészparancsnok elhunyt.

Részegen belefúladt a fürdőkádjába.

Harmadik fejezet

A halálról szóló bölcseleti előadás után nemcsak a tragikus körülmények között elhunyt hős tengeri medve kezdett elmélkedni, hanem az a geometriatanár is, aki a bölcseleti fejtegetés szerzőjéhez kérdést intézett. Még mindig nem volt képes megemészteni „az élethez hozzátartozik a halál” tézist.

Így érvelt önmagában: Az eltávozás az élők sorából visszavonhatatlan cezúra. Ami azután következik, az a nélkülem való földi lét. Hogy ez mit jelent számomra, azt nem lehet tudni. Ebben csak a hit igazít el. De ha meggyőződésem vagy csak feltételezésem szerint akár a semmi következik, avagy a más testbe költöző lelkem továbbélése jön, esetleg a pokol, a tisztító tűz vagy talán a mennyország, akkor ez is mindenképpen eddigi testi létem abszolút végét jelenti. A halál tehát mégsem tarthat az élethez.

Ezzel felidézte és szembehelyezte az előadó véleményét: ma már a korszerű orvosi apparátusokkal percnyi pontossággal meg lehet állapítani a halál pillanatát. Ez az utolsó szívdobbanás még az élethez tartozik. Vonal ez, amely körbefogja a sártekénken eltöltött időnket. Határ, amelyen túl valóban a nélkülem való földi lét következik. De a határsáv maga még a mi felségterületünk

Képtelen volt eldönteni, vajon az ő háromszögletű érvei mégis nem mondanak-e ellent ennek. Felelevenedett benne ismét az, amit az egyik hallgatója kérdezett: „A háromszöget mint síkidomot három vonal fogja körül. E vonalak részei-e a háromszögnek, vagy őket behatárolókként kívül esnek rajta?” Jól emlékezett a maga válaszára: „mi a trigonometriában nem colstokkal, mikrométerrel mérjük a három egyenessel határolt síkidom oldalainak hosszát vagy területét. A háromszögek egybevágását nem azzal bizonyítjuk, hogy kartonlapból kivágjuk őket és egymásra helyezzük. Így igazolva egybevágóságukat. Mi elvont, virtuális, mondhatnám eszményi, nem kitapintható háromszögekről állapítunk meg szabályokat, törvényszerűségeket. Ekképpen a mi triangulumainkhoz nem tartoznak hozzá az elvagy körülhatárolódásukat jelző vonalak.”

Ezt a szakvéleményt most, az utólagos meditációjában is vallotta. Ami ezen túl volt, az már nem trigonometria, hanem filozófia. S itt meredeztek előtte a kérdőjelek. Vajon bölcséletileg az életre és a halálra is vonatkoztatható ez a maga szakterületén számára elfogadható axióma?

Visszaemlékezett az előadó replikájára:

— Ön a háromszögeivel engem igazol. Csak a virtuális, absztrakt, eszményi alakzatokhoz nem tartoznak hozzá az őket lezáró vonalak. Csakhogy az élet nem látszólagos, nem elvont, nem elgondolt, hanem tényleges. Kézzel fogható — hogy úgy mondjam: mintegy kartonból kivágottan kitapintható —, ekképpen ugyanúgy, ahogyan a tervezőasztalon a körzők és vonalzó szomszédságában nem létezik lerajzolt háromszögű síkidom anélkül, hogy ne határolnák körül őket a hozzájuk tartozó vonalak, az élet sincs a tőle elválaszthatatlan halál nélkül.

Ez az érvelés utólagos visszaemlékezésében sem tűnt meggyőzőnek.

Gondolatai más irányt vettek: hadd tegyem zárójelbe azt, hogy az életet lezáró vonal hozzátartozik-e vagy sem az élethez. Sokkal fontosabb arra rákérdezni, vajon ezt a záróvonalat ki jelölte ki nekem. Mert hogy nem én, az biztos. Vagy talán mégsem? Én is megrajzolhatom? S mivel költői vénája volt, versbe foglalta ezt a kétségekkel teli gondolatot:

VAGYOK?

Igen, mert lettem.
 Vagy inkább lettetem?
 Kérdezték tőlem: akarsz lenni?
 Kinek van anyja,
 mások akaratának
 van-ja.
 Én ezt csak elviselem, mint
 divatjamúlt blézert,
 mely rám szabott.
 Csak ez adatott.
 E méretre készült zakót
 le nem vethetem.
 Csak ledobhatom magamról.
 Vagy magamat a
 hatodikról.

Szerencsére nem a hatodik emeletet választotta. Élemedett korban hunyta be végleg a szemét. Anélkül, hogy halálának pillanatát, saját magát meggyőzően el tudta volna helyezni. Vajon az életéhez tartozott-e, vagy már azon kívül.

2. Legyen elővigyázatos, aki a túlvilági viszontlátással vigasztalja a haldoklót.

A túlvilági továbbélésről folyt az eszmecsere. Az erről ítélkezők véleményében a viszonylagosságot hangoztató érvelő azt állította, hogy erről a misztikus témáról esetenként egymásnak igencsak ellentmondó elgondolások verhetnek gyökeret kinek-kinek a fejében. Mesélni kezdett:

A két idős asszony egymás mellett feküdt az intenzív osztályon, élet és halál között. Egyikük papot hívott, hogy adja fel neki az utolsó kenetet. A stólás istenszolgája szívhez szólóan, meggyőző erővel vigasztalta a világból eltávozót.

— Testvérem, bele kell nyugodnod, hogy véget ér gyarló és véges földi életed. De legyen vigaszod: odaát az öröklétben valami fenségesben lesz részed: a mennyekben találkozni fogsz elhunyt imádott férjeddal, akihez mindig hű maradtál, s aki epekedve vár rád; újra melletted lesz két halott fiad, aki igencsak repesve várakozik az anyai szeretetre; hiszen az égi paradicsomban ebből régóta csak emlékeiben részesült; meghitt négyesben feleleveníthetitek magatokban mindazt, ami az átmeneti földi tartózkodásotok idején kedves és szép volt; ismét átélitek egykori együttlétetek minden örömét.

Az idős hölgy arca kisimult, a halálfélelemnek nyoma sem látszott rajta. Várta az azonosulást ezzel a csodálatos égi világgal.

A szomszédos ágyon fekvő sorstársa végighallgatta a tisztelendő úr kegyeletos biztatását s töprengeni kezdett. Én két férjemet temettem el, mindkét házasságom szerelmi frigy volt. Miután először özvegy maradtam, olyan férfiba lettem szerelmes, aki — akárcsak én — elvesztette bálványozott élettársát. S ráadásul még egy apró kisgyereke is maradt tőle. Én az új, boldog házasságban örömmel befogadtam a kisiút. Úgy neveltem, mintha saját gyermekem lett volna. Egyébként Édesanyának szólított. Sajnos, második férjemmel együtt őt is elnyelte a sír. Így most itt, a halálos ágyamon egymagam maradtam. A lelkiatya szavai mozgásba hozták bennem a képzelőerőt. Mi lenne, ha mi, mindahányan egyszerűen csak találkozánk valahol, a csillagok feletti misztikus világban? Mit tudnék én mondani mindkét körülrajongott férjemnek? S ha egyikük vagy másikuk afelől érdeklődne, vajon őt, vagy a másikat szerettem-e jobban? Szorult helyzetbe kerülnék. Meg aztán ott van a második férjem első felesége, akit én nem is ismertem. Ő is repesett az uráért, akárcsak én érte. Ők is álomszép párt alkottak. Mit mondanék én neki és ő nekem ugyanarról az emberről? Meg aztán itt van a fiam, akit én gyermekemnek tekintettem. Ő, az igazi anya miként viszonyulna hozzám? Hiszen a vér szerinti fia odaát már rég találkozott a valódi anyjával.

A képzelgés után a hölgy arca kisimult. A halálfélelemnek nyoma sem látszott rajta. Nem gondolt rettegve arra a kényes állapotra, ha a halála után esetleg mindez bekövetkezhet.

Ő ugyanis hitt a földi reinkarnációban, a lélekvándorlásban. Abban, hogy mindenki, mindent itt a földön újrakezdhethet.

3. Kétkedni lehet saját kételyeinkben is, avagy: a túlvilágot megtapasztalni nem, csak hinni vagy kétkedni lehet benne.

A tamáskodás volt a lételeme. Önmagát büszkén konzekvens agnosztikusnak titulálta. Sőt még addig is elment, hogy saját agnoszticizmusában is kétkedett. Örök problémája volt a halál. „Ami azon túl van, arról semmi biztosat nem tudhatunk — hajtogatta szakadatlanul. — Addig, amíg valaki vissza nem tér onnan s nem súgja meg nekem személyesen, mi van ott, senki ne várja el tőlem, hogy ne kérdőjelezek meg mindent, amit a túlvilágról mondanak nekem”.

Ilyen kétszeresen kétkedő gondolatait versbe szedte:

A TÚLVILÁGBAN KÉTKEDŐ KÉTELYEI

Mi voltam,
amikor nem voltam?
Talán az, ami leszek,
amikor nem leszek:
semmi.

Ám ha ott fekszem holtan,
 valóban az leszek, ami voltam,
 amikor nem voltam?
 Semmi?
 Ki tudja, talán mégis valami,
 ha nem is alanyi
 magam.
 Mert akkor jaj nekem,
 aki nem érti, miként leszek
 még akkor is, ha nem leszek.

A költeményét felolvasta egy hozzáértő társaságban. A verselemzők kérdései csak úgy záporoztak.

Jött ez első.

— Ön szerint a mi földi nem-létünk előtti és utáni állapot között nincs különbség. A semmi, a non-egzisztencia ez is, az is. Ezek szerint halálunk után visszatérünk abba a nemlétezésbe, amelyből születésünkkel kikerültünk? Nem sivár-e egy ilyen világnézet, amely a két nulla közé helyezi el létünket? Mintha életünk bejáratának ajtajára is ez a félreérthető két zéró volna felírva.

A válasz nem késett.

— A kérdésfeltevés nem egészen pontos. Én nem állítom azt, amit ön mond. Csak nem tartom kizártnak. Bennem megfogant az aggály: vajon tényleg így van-e, vagy sem, vajon a nulla-létek közé vagyunk-e bekényszerítve. A két lét nélküli űr között önmagának helyet kereső életünk képe egyáltalán nem sivár. Ellenkezőleg! Éppenséggel biztató, tette készlet. Arra buzdít, hogy ha már csak ez adatott meg nekünk, akkor a mindenség végtelen mértékrendjéből nekünk juttatott e parányi útszakaszt töltsük meg minél értékesebb tartalommal. A bizonytalanság azonban mindkét irányban — a múltbeli nem létezésem és az eljövendő esetleges teljes megszűnésem irányában — gyötör. A ki voltam, amikor nem voltam, vagy voltam-e egyáltalán, és a ki leszek, ha nem leszek, ha egyáltalán leszek — örök talány marad számomra. Képtelen vagyok biztos választ adni arra, ugyan bizony számomra nem a nagy Nihil létezett-e megszületésem előtt, vagy talán jöttem valahonnan. Mint ahogyan arra sem tudok felelni, vajon valahová eljutok-e végpusztulásom után. Ezeket a kérdőjeleket csak a hit oldhatja fel. De számomra problematikus: e kacskaringós írásjeleket valaha is egy holtbiztos, bizonyított állítás képes-e kiegyenesített felkiáltójelekké módosítani.

— Mit értett azon, hogy ha mégis létezik a túlvilági élete, akkor az nem „alanyi magam”? — érdeklődött másvalaki.

Erre is jött válasz.

— Az alanyiség az én szóhasználatomban egyéniséget, szubjektivitást jelent. Ehhez hozzátartozik minden, ami engem önmagammal azonossá és másoktól

különbözővé tesz. Beleértve ebbe a testi mivoltomat is. Nos, a biológiai pusztulásom után alanyiságomnak ezt a tartozékát nem őrizhetem meg. Ekképpen ha van halál utáni létezés, akkor ez nem teljes alanyi önnönmagam továbbélése.

Kényes kérdésnek szánta valaki a következőt.

— Mondja, miközben nem biztos, van-e túlvilág, miért retteg mégis attól a lehetőségtől, hogy az talán létezik?

A költemény szerzője valóban feszélyezőnek tartotta a kérdést, de megpróbált kibúvót találni.

— Nem lehetőségéről van szó, hanem arról, hogy nem tudhatom, van-e vagy sem másvilág. Én egyszerűen nem értem — persze ez az én bajom: mindent meg akarok érteni — miként létezhetek akkor is, amikor földi pályafutásom befejeződött. Ennek a tudatlanságnak, értetlenségnek az állapotát — mint mondtam — egyedül csak a hit tehetné bizonyossággá. De bennem a hitbizonyosság helyett a kételkedés vert tanyát. Ekképpen természetesen aggaszt, vajon mi történik akkor, ha a földön túli léteemben földi aggályaim miatt büntetés vár rám? Emiatt társul tamáskodásom holmi félelemérzettel. E dilemmában talán sokakra érvényes szabály: a szükségképpeni habozás. Hiszen igazi biztonságot csak a tapasztalat nyújthat. Ez viszont ki van zárva. Jól mondták ókori elődeink: a túlvilágról nem tudhatunk semmi biztosat, hiszen onnan senki nem jött vissza.

Végighallgatta valaki ezt a kétségekkel teli levezetést, őt ilyen szorongás nem kínozza.

Így vélekedett:

— Milyen jó, hogy bennem nincs ilyen kétely. Én nem várom a bizonyosságot. Az bennem mélyen gyökerezik. Ugyanis hiszek, s ez a bizonyosságom.

*

Nemsokára a biztos ismereteink elvi korlátjai miatt gyötrődő filozófus-költő elhunyt. Agnoszticizmus ide, agnoszticizmus oda, ennek szükségképpeni bekövetkezésében soha nem kételkedett. Telt-múlt az idő, s a hozzá hasonlóan kételkedő cimborái elhatározták, hogy szeánszon megidézik barátjuk szellemét. Hátha bizonyosságul meghallják odaátrol a pokoli jajveszékelését, avagy énekhangját a mennyei angyalok kórusában. Az asztal lába azonban nem mozdult.

Így maradtak ők továbbra is kétségek között.

Nem úgy azok, akikben a hit megerősítéséhez nem volt szükség asztaltáncoltatásra.

László Judit—László László

A Wesselényi Kollégium Uránia „mozgóképszínházának” történetéből

Jóformán mindenki megfélekedzett arról, hogy az országban először Zilahon, az egykori Református Wesselényi Kollégiumban vetítettek a diákok számára filmeket oktatási célból. Ez adta az ötletet, hogy jobban utánanézzünk a zilahi iskolai filmvetítés történetének.

A film, a mozi (vagy, ahogy a XX. század elején nevezték: *mozgókép*) Franciaországból indult el világhódító útjára, ahol 1895-ben tartották a Lumière testvérek az első nyilvános vetítést. Alig másfél évtizeddel ezután, már a zilahi diákok és a nagyközönség is találkozott ezzel az újfajta művelődési és szórakozási lehetőséggel. A korabeli sajtóban és értelmiségi körökben a mozi olcsó, mondhatni közönséges szórakozásnak számított, amit többnyire vándor mozgóképvetítők (kinematográfusok) vetítettek, igen kezdetleges műszaki viszonyok között. (Hasonlóan, mint a vándor színtársulatok vagy vándorcirkuszok a saját műfajuk hőskorában.)

Zilah, a XX. század elején, a dinamikusan fejlődő Ausztria-Magyarország egy kisebb vármegyéjének székvárosa volt, alig 8000 lelkes település. De volt a városnak egy kollégiuma, amelynek olyan tanárai voltak, mint *Kincs Gyula*, akinek igazgatósága idején, 1902–1903-ban épült a kollégium új főépülete, vagy a filmvetítést beindító *Nagy Sándor* matematika-fizika tanár.

Éppen az első mozgóképek minősége és fogadtatása miatt, elég nagy bátorságra és ugyanakkor mégis előrelátásra vall, hogy Zilahon filmvetítésbe kezdjenek a kollégiumi diákok számára. Sőt, hogy az oktatási-nevelési folyamatban sikeresen alkalmazzák azt, ami akkor szinte a vándorcirkuszok vitatható értékű művészetével volt egy szinten.

Az első filmvetítés 1911. november 26-án volt a kollégium dísztermében, egy újonnan vásárolt filmvetítő géppel, amelyet Németországból rendeltek. A vetítéshez szükséges felszerelés 2000 koronába került. (Ami nem volt kis összeg, ha összehasonlítjuk azzal, hogy a kollégium új, kétemeletes főépülete alig néhány évvel korábban kb. 200000 koronába került.)

Az akkori zilahi kollégium inkább humán beállítottságú volt és ebből következően a tanárok nagy többsége is humán szakos. Ennek ellenére a kollégium tevé-

---
